

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 452

Rozwój trwały i zrównoważony

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kozuchowska
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Beata Mazur
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-619-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	7
------------	---

Część 1. Teoretyczne aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego

Arnold Bernaciak: Aktualne trendy relacji gospodarka–środowisko w Polsce w układzie presja – stan – reakcja / Current trends of relationships between economy and environment in Poland in a pressure – state – response framework	11
Tadeusz Borys: O dwóch komplementarnych ujęciach nowego paradygmatu konsumpcji / About two complementary approaches of a new consumption paradigm	22
Andrzej Czyżewski, Piotr Kulyk: Kształtowanie rozwoju trwale zrównoważonego w ekonomii rolnej w optyce historycznej i współczesnej / Creating permanently sustainable development in agricultural economics in historical and modern perspective	32
Johannes (Joost) Platje: Efficiency, fragility and unsustainable development / Wydajność, kruchość i niezrównoważony rozwój	46
Łukasz Popławski, Bogusław Kaczmarczyk: Problemy zrównoważonego rozwoju – wycena przestrzeni publicznej / Problems of sustainable development – evaluation of public space	58
Agata Rudnicka: Nowe standardy zarządzania jakością i środowiskiem a zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa / New quality and environmental management standards vs. sustainable development of a company	65
Ivan Telega, Maciej Malaczewski: Wzrost gospodarczy, zasoby naturalne oraz środowisko w świetle schumpeterowskiej teorii wzrostu / Economic growth, natural resources and environment in the light of Schumpeterian growth model	74

Część 2. Globalny wymiar rozwoju zrównoważonego

Agnieszka Becla: Problemy ekologiczne a Milenijne Cele Rozwoju w świetle idei zrównoważonego rozwoju / Ecological problems and Millennium Development Goals in the light of the sustainable development idea.....	93
Adam Budnikowski: Wybrane tendencje gospodarki światowej w latach 1946–2016 / Chosen trends of the world economy in the years 1946–2016	106
Stanisław Czaja: Czynniki niedostatecznej realizacji Milenijnych Celów Rozwoju – analiza globalna / Factors of the insufficient realization of Millennium Development Goals – global analysis	115

Eugeniusz Kośmicki: Współczesna globalna sytuacja kryzysowa a możliwości zrównoważonego rozwoju / Contemporary global crisis vs. a possibility of sustainable development	126
Leon Olszewski, Barbara Olszewska: Geoekonomiczne aspekty polityki rozwoju zrównoważonego / Geoeconomic aspects of sustainable development policy	137
Bartosz Ziemblicki: Zrównoważony rozwój z perspektywy prawa międzynarodowego i europejskiego / Sustainable development from the perspective of international and European law	149

Część 3. Problemy rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym

Hanna Adamska: Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – studium przypadku / Implementation of sustainable development concept on rural areas – case study	165
Anna Bernaciak: Zmiany świadczeń dostarczanych przez ekosystemy w następstwie procesów rewitalizacji w miastach / Changes of the ecosystem services in the process of revitalization in cities	177
Joanna Godlewska: Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych / Theoretical and practical aspects of sustainable tourism development in precious natural areas .	185
Krzysztof Posłuszny: Wybrane metody analizy wpływu procesów fragmentacji na emisje środowiskowe / Chosen methods of analysis of fragmentation influence on the environmental emissions.....	197
Stanisław Korenik, Dorota Rynio, Alicja Zakrzewska-Półtorak: Miejski obszar funkcjonalny Wrocławia jako rdzeń województwa dolnośląskiego / Wrocław functional area as the core of the Lower Silesia Voivodeship.....	207
Paulina Legutko-Kobus: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako element implementacji rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym / Management of cultural heritage as implementation of sustainable development at the local level	219
Monika Paradowska: Wyzwania dotyczące współpracy interesariuszy na rzecz zrównoważonego rozwoju transportu w polskich miastach / Challenges for cooperation with stakeholders of sustainable transport in Polish cities	229
Przemysław Skulski: Miejsce przemysłu obronnego w gospodarce – wybrane problemy / The place of defence industry in economy – selected aspects.....	242
Marian Woźniak: Perspektywy i wyzwania turystyki w koncepcji zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych / Perspectives and challenges of tourism in the concept of sustainable use of natural resources ...	258

Wstęp

Pojęcie trwałości w gospodarowaniu pojawiało się już kilkaset lat temu. W 1713 r. posługiwał się nim H.C. Carlowitz w odniesieniu do gospodarki leśnej, a w XIX wieku G.P. Marsh w relacji do niekorzystnych skutków rozwoju gospodarczego. Termin „rozwój trwały i zrównoważony” (*sustainable development*) oficjalnie po raz pierwszy pojawił się podczas Konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Sztokholmie w 1972 r. Od tamtego czasu powstało wiele definicji tego procesu, a większość z nich nawiązuje do tej, którą przedstawiono w *Raporcie Komisji Brundtland „Nasza wspólna przyszłość”* w 1987 r. Według niej rozwój trwały i zrównoważony opiera się na zaspokajaniu potrzeb teraźniejszości bez ryzyka uniemożliwienia zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.

Prawo przyszłych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb rozwojowych implikuje potrzebę stworzenia określonych ram instytucjonalno-prawnych stymulujących zmiany działalności ekonomicznej i społecznej w kierunku ochrony zasobów środowiska. Polityka rozwoju zrównoważonego jest formułowana i wdrażana w skali globalnej, regionalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie współczesnych trendów zmian jej podstaw teoretycznych, a także charakterystykę wybranych obszarów działań realizacyjnych.

Pierwsza część opracowania obejmuje teoretyczne, wielowymiarowe aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego. Zawiera odniesienia do nowego paradygmatu konsumpcji (jako jednego z podstawowych procesów gospodarczych), zmian relacji gospodarka-środowisko wraz ze sposobami ich identyfikacji, a także problemów nierównoważenia rozwoju. Opisano również wkład teorii zrównoważonego rozwoju do ekonomii rolnej, a następnie elementy zastosowań owej teorii w wycenie przestrzeni publicznej i funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

Drugą część opracowania poświęcono prawnym, politycznym i praktycznym problemom rozwoju trwałego i zrównoważonego w wymiarze globalnym. Problemy te zaprezentowano zarówno w perspektywie historycznej, jak i współczesnej w odniesieniu do kryzysu ekonomicznego i wiodących inicjatyw międzynarodowej polityki rozwoju. Poruszono też aspekty geoekonomiczne.

Trzecią i ostatnią część poświęcono problematyce rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym. Koncepcje równoważenia rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki czy obszarów funkcjonalnych wyrastają z szerszego nurtu myśli ekonomicznej. W tym sensie są częścią i swoistym rozwinięciem (lub uszczegółowieniem) teorii rozwoju zrównoważonego. W wymiarze sektorowym w niniejszym opracowaniu uwzględniono przemysł, rolnictwo, transport i turystykę z uwzględnieniem polityk regulujących te dziedziny życia gospodarczego. W ukła-

dzie terytorialnym odniesiono się do uwarunkowań rozwoju obszarów miejskich i terenów wiejskich.

Prezentowane artykuły stanowią wkład do dyskusji nad ewolucją teorii rozwoju zrównoważonego i możliwościami jej urzeczywistnienia w praktyce, nad uwarunkowaniami wdrażania działań formułowanych na szczeblu Unii Europejskiej oraz na poziomie państw członkowskich (w tym adresowanych do podmiotów w skali lokalnej). Dotyczy to zarówno polityk makroekonomicznych, jak i sektorowych – w tym polityki środowiskowej. Skuteczność i efektywność tych działań może być odpowiedzią na wiele współczesnych wyzwań gospodarczych, społecznych i politycznych.

Karol Kociszewski

Tadeusz Borys

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: tadeusz.borys@ue.wroc.pl

O DWÓCH KOMPLEMENTARNYCH UJĘCIACH NOWEGO PARADYGMATU KONSUMPCJI

ABOUT TWO COMPLEMENTARY APPROACHES OF A NEW CONSUMPTION PARADIGM

DOI: 10.15611/pn.2016.452.02
JEL Classification: O11

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie powiązań logicznych i merytorycznych dwóch ujęć nowego paradygmatu konsumpcji, które w dotychczasowej literaturze występowały przede wszystkim w formie autonomicznej, a które mają – jak wykazano w artykule – charakter wysoce komplementarny. W pracy podkreślono, że rozważania te wpisują się w obserwowaną od pewnego czasu tendencję rosnącego zainteresowania nauk ekonomicznych wartościami „ciepłymi”, takimi jak zaufanie, empatia, uczciwość czy odpowiedzialność. W artykule wyróżniono dwa zasadnicze podejścia do nowego paradygmatu konsumpcji. Pierwsze, określające istotę tego paradygmatu od strony podstawowych cech nowej koncepcji rozwoju. Wykreowało ono trzy kategorie: zrównoważoną (*balance*), trwałą (*durability*) i samopodtrzymującą się (*sustainability*) konsumpcję. Wymienione kategorie występują z różną częstotliwością nie tylko w polskiej literaturze, jednak współcześnie z pewnością dominuje pojęcie pierwsze – konsumpcja zrównoważona. Jak wykazano w pracy, nie jest to jedyne możliwe podejście do nowego paradygmatu konsumpcji. Inne podejście, niesłuchanie ważne i komplementarne do pierwszego, to traktowanie procesów konsumpcji od strony podmiotowej – cech zachowań człowieka występującego w roli konsumenta, ujęcia nawiązującego bezpośrednio do świadomości człowieka oraz do jednej z najważniejszych kategorii „ciepłych” – jego odpowiedzialności. To podejście prowadzi nie tylko do określania istoty konsumpcji odpowiedzialnej czy świadomej, ale może też generować inne zbliżone typy konsumpcji, np. konsumpcję uczciwą.

Słowa kluczowe: paradygmat, konsumpcja, odpowiedzialność, świadomość.

Summary: The aim of this article is to show some connections of two new approaches of a new consumption paradigm, which in a contemporary literature have an autonomous form, but in fact as it is shown in the article, have highly complementary character. The article emphasises that these considerations are strongly connected with the observed tendency of a growing interest of economic science into “warm” values such as e.g. trust, empathy, honesty or responsibility. The article distinguishes two basic approaches of a new consumption paradigm. The first one, defines the nature of this paradigm from the view of basic features of new development conception i.e. balanced and durable or sustainable consumption. The above mentioned categories have their place not only in Polish literature, with a various

frequency. Contemporarily a notion of sustainable consumption is dominating. As it is introduced in this article, it is not the only one possible approach. Another one, but very important to the first approach, is to treat consumption processes from the subject side – behaviour features of a human being, who is in the role of a consumer, the approach which directly refers to human being's awareness and to one of the most important categories of his/her "warm" responsibilities. As it is introduced, this starting point not only leads to the nature of responsible consumption, but it can also generate other close categories of this consumption e.g. honest consumption.

Keywords: paradigm, consumption, responsibility, awareness.

*Mężczyzna przepłaca rzeczy potrzebne,
kobieta kupuje tanio rzeczy zupełnie zbędne.*

Janina Ipohorska

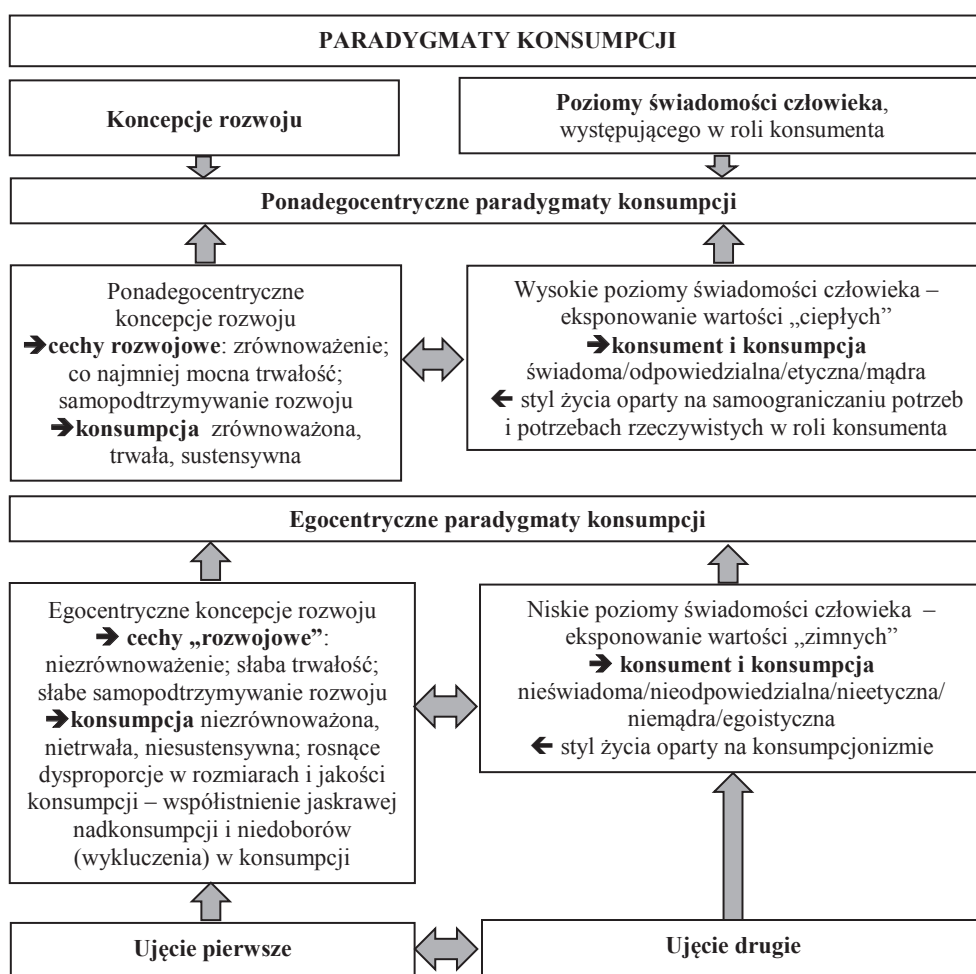
1. Wstęp

Celem artykułu jest ukazanie powiązań logicznych i merytorycznych dwóch ujęć nowego paradygmatu konsumpcji, które w dotychczasowej literaturze występowały przede wszystkim w formie autonomicznej, choć ujęcia te mają – jak dalej zostanie to wykazane – charakter wysoce komplementarny. W szerszym kontekście rozważania te wpisują się w obserwowaną od pewnego czasu tendencję rosnącego zainteresowania nauk ekonomicznych wartościami „ciepłymi” (cnotami), zwłaszcza takimi jak zaufanie, empatia, uczciwość czy odpowiedzialność. Stąd też dominujące dotąd podejście do nowego paradygmatu konsumpcji, nawiązujące do podstawowych cech nowej koncepcji rozwoju (zrównowżenia – *balance*, trwałości – *durability* i samopodtrzymywania się – *sustainability*), wydaje się już obecnie niewystarczające. Podejście to nie ukazuje bowiem *explicite* związku nowego paradygmatu konsumpcji z wizją rozwoju człowieka – jego świadomości (człowieczeństwa) i nie jest z pewnością jedynym możliwym podejściem.

Inne podejście do nowego paradygmatu konsumpcji bardzo wyraźnie ten związek ujawnia i eksponuje. Jest to traktowanie procesów konsumpcji od strony podmiotowej – cech zachowań człowieka występującego w roli konsumenta, ujęcia nawiązującego bezpośrednio do świadomości człowieka oraz do jednej z najważniejszych kategorii „ciepłych” – jego odpowiedzialności jako konsumenta, która powinna być ściśle powiązana z jego odpowiedzialnością jako producenta. Ten punkt wyjścia prowadzi nie tylko do istoty konsumpcji odpowiedzialnej, ale może też generować inne, zbliżone kategorie tej konsumpcji, np. konsumpcję uczciwą.

2. Tło aksjologiczne i ponadsektorowa rola paradygmatu konsumpcji

Bardziej szczegółowa analiza wymienionych podejść do procesów konsumpcji wymaga zasygnalizowania dwóch ważnych kwestii. Po pierwsze – zarówno pierwsze, jak i drugie podejście do paradygmatu konsumpcji wymaga wprowadzenia koniecznego tła aksjologicznego. Inaczej paradygmat ten generują egocentryczne systemy wartości, a inaczej systemy ponadegocentryczne. Ilustruje to rys. 1. Ze względu na ograniczoną objętość tej pracy główną uwagę skoncentrujemy na paradygmatach

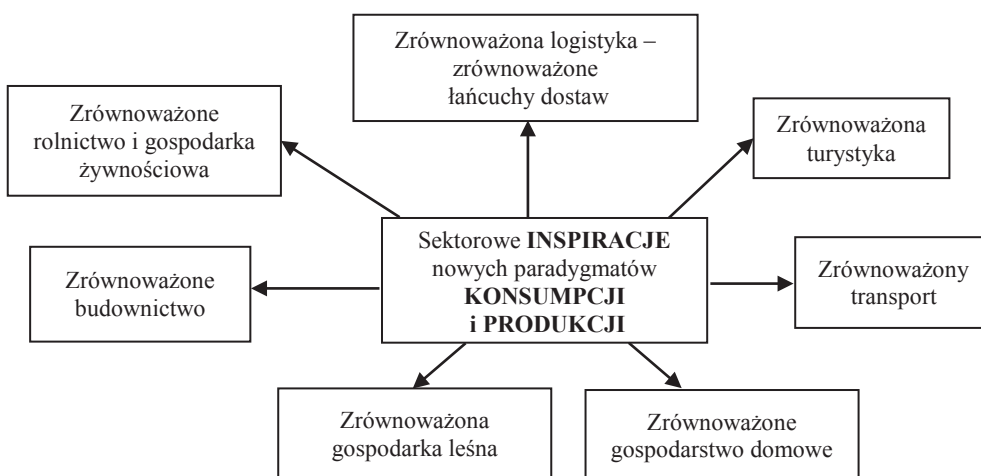
Rys. 1. Paradygmat konsumpcji a systemy wartości – dwa komplementarne ujęcia

Źródło: opracowanie własne.

generowanych przez ponadegocentryczne systemy wartości, które w tej pracy nazywać będziemy nowymi paradygmatami konsumpcji (por. [Borys (red.) 2005]).

Po drugie – nowa koncepcja rozwoju, określana jako zrównoważony, trwały lub sustensywny rozwój, wyznacza obecnie główne kierunki i inspiracje nie tylko dla współczesnych procesów gospodarowania, ale także dla procesów społecznych, w ochronie środowiska oraz w sferze polityczno-instytucjonalnej. Kluczowe znaczenie dla sukcesu implementacji tej koncepcji rozwoju ma z pewnością jej możliwie szeroka sektorowa operacjonalizacja (konkretyzacja/uszczegółowienie). Jednym z najważniejszych obszarów tej operacjonalizacji jest właśnie nowe podejście do procesów konsumpcji i szczególnie, w dużym stopniu ponadsektorowa rola tych procesów.

Zatem nowe paradygmaty konsumpcji, a także produkcji mogą w przyszłości kreować najbardziej fundamentalne inspiracje dla prawie wszystkich sektorów, nie tylko życia gospodarczego; jako integrujące i „skanujące” inne sektory koncepcje implementacji zasad rozwoju opartego na ponadegocentrycznych systemach wartości. Nowe podejście do procesów konsumpcji może więc – jako koncepcja przekrojowa – łączyć swoją pewną autonomię z inspiracjami i obrazowaniem się idei zrównoważonej konsumpcji w innych sektorowych operacjonalizacjach nowego paradygmatu rozwoju, np. w zrównoważonej turystyce, zrównoważonym transporcie, zrównoważonej gospodarce energetycznej itp. (por. rys. 2). Ta misja nowego paradygmatu konsumpcji i produkcji mocno podkreślana jest w wielu dokumentach międzynarodowych. W jednym z raportów ONZ z 2013 roku wyraźnie podkreśla się, że paradygmat ten stanowi zarazem „zagadnienie przekrojowe, które ma być osadzone w innych celach tegoż rozwoju (*sustainable development* – przyp. autora)” ([UN 2013], por. też [Jaros 2015]).

Rys. 2. Inspirująca rola nowych paradygmatów konsumpcji i produkcji w sektorowych operacjonalizacjach koncepcji rozwoju eksponujących cechę równowagi

Źródło: opracowanie własne.

3. Nowy paradygmat konsumpcji z perspektywy ponadegocentrycznych koncepcji rozwoju

W debacie poświęconej nowemu paradygmatowi konsumpcji jednym z podstawowych problemów jest brak powszechnej zgody co do jego definicji. Wynikają stąd liczne problemy związane przede wszystkim z:

- ustaleniem, do jakiego poziomu konsumpcja jest zgodna z nowym paradygmatem i jakie są podstawowe przejawy niezgodności lub zgodności;
- osiągnięciem porozumienia odnośnie do strategii, które najlepiej urzeczywistniałyby zasady i cele nowego paradygmatu konsumpcji;
- określeniem wspólnego „mianownika” tych definicji, a zwłaszcza tych cech, które można monitorować wskaźnikowo (tzw. cech pomiarowych), co jest konieczne do wymiernego badania problemów implementacji nowych koncepcji konsumpcji;
- określeniem systemowych związków między nowymi paradygmatami konsumpcji i produkcji.

Przeprowadzona dla potrzeb tej pracy analiza terminologiczna ukazuje różne sposoby definiowania nowego paradygmatu konsumpcji. Większość tych sposobów nawiązuje wprost do cech nowych, ponadegocentrycznych koncepcji rozwoju i oddaje w dużym stopniu istotę ewolucji tych koncepcji – od ekorozwoju do rozwoju zintegrowanego uwzględniającego trzy wymienione wcześniej, kluczowe cechy rozwojowe: równoważenia, trwałości i samopodtrzymywania (por. np. [Borys 2014]). Z tego punktu widzenia można wyróżnić następujące trzy grupy definicji:

1. Definicje ekorozwojowe, należące do grupy definicji wąskich. Powiązanie paradygmatu konsumpcji z koncepcją ekorozwoju, eksponującą przede wszystkim kapitał naturalny i jego ochronę, akcentuje dwie cechy pomiarowe: ograniczanie konsumpcji; ograniczanie jej wpływu na środowisko. Przykładami takich niemal wyłącznie „prośrodowiskowych” definicji są wąskie ujęcia paradygmatu konsumpcji m.in. w projekcie *Responder* (7 Program Ramowy UE), w którym określa się ten paradygmat jako efektywną, wydajną konsumpcję, oznaczającą ograniczenie zużycia zasobów, a co za tym idzie – ogólnej ilości zanieczyszczeń i odpadów (por. [Scholl 2011]), czy określenie Evansa, który nowy paradygmat konsumpcji rozumie jako etyczną praktykę zmniejszania konsumpcji w celu ograniczenia wpływu na środowisko [Evans 2011]. Jest oczywiste, że współcześnie tak wąskie rozumienie nowego paradygmatu konsumpcji nie oddaje w pełni „bogactwa” odniesień tego paradygmatu, choć często takie ujęcie występuje jeszcze w programach różnych ruchów ekologicznych, a zwłaszcza związanych z ekologią głęboką (*deep ecology*), takich jak Greenpeace, czy stowarzyszenia Natura oraz Natura i Człowiek itp. Takie podejście trafnie oddaje także pojęcie „słabo zrównoważonej konsumpcji” (*weak balance consumption*) (por. [Lorek, Fuchs 2013]).

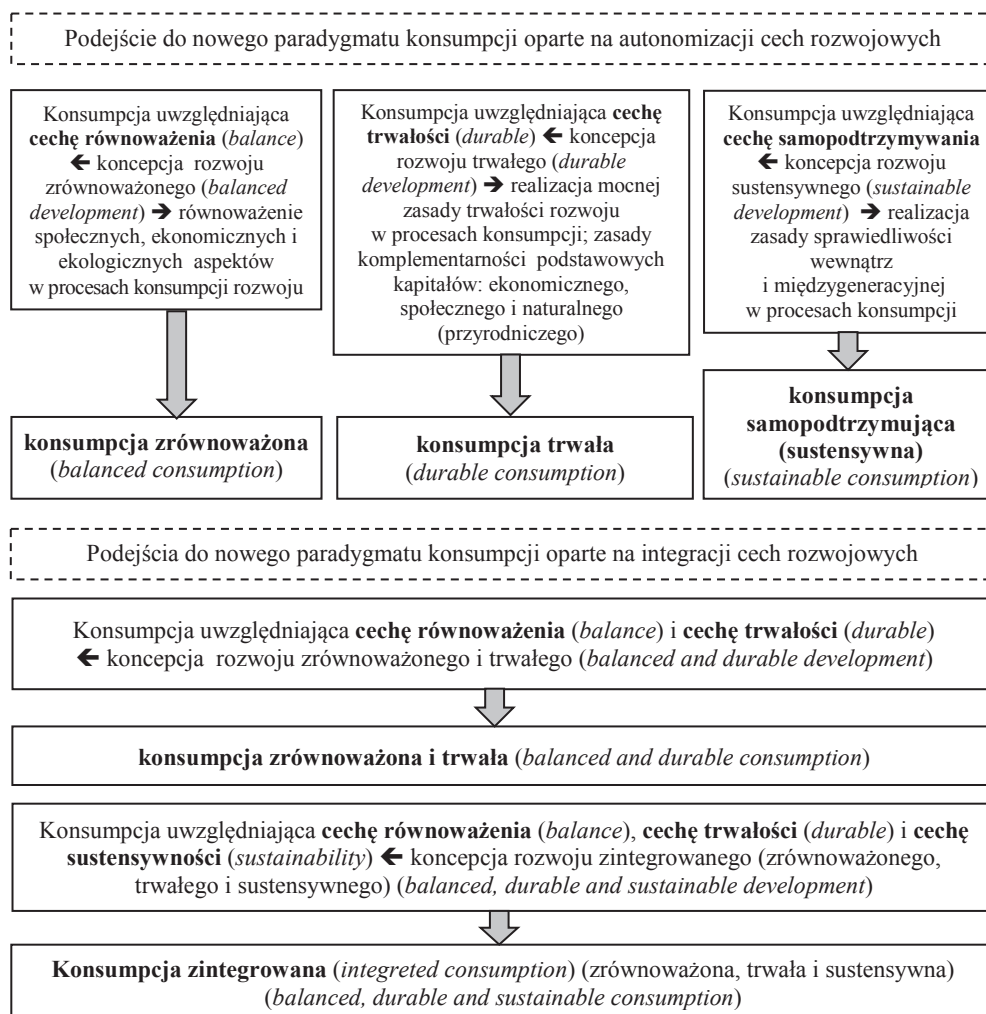
2. Definicje odnoszące się wprost do nowego paradygmatu rozwoju lub koncepcji opartych na eksponowaniu jednej, dwóch lub trzech pozytywnych, z punktu wi-

dzenia umiarkowanego antropocentryzmu, cech rozwojowych: równoważenia, mocnej trwałości i samopodtrzymywania (sustensywności). Jest to dominująca grupa definicji, wśród których można wyróżnić zarówno podejścia autonomizujące – podobnie jak w koncepcjach rozwoju – poszczególne cechy w nazwach nowego paradygmatu konsumpcji, jak i podejścia integrujące.

W pierwszej podgrupie podejść wykreowano dotychczas przede wszystkim dwa pojęcia: konsumpcji zrównoważonej i konsumpcji trwałej. Nie wykreowano dotychczas osobnego pojęcia konsumpcji samopodtrzymującej (sustensywnej), choć istota *Sustainable Development* akcentowana jest w wielu definicjach nowego paradygmatu konsumpcji. Należy podkreślić, że te trzy pojęcia mają w dużym stopniu komplementarny zakres znaczeniowy. Zdarza się też, że nowy paradygmat konsumpcji występuje jako forma realizacji celów trwałego rozwoju, mimo że istota definiowania podkreśla równoważenie różnych aspektów procesów konsumpcji. Na przykład według D. Kiełczewskiego nowe podejście do konsumpcji to „taki kształt jej procesów, który umożliwi realizację celów trwałego rozwoju” [Kiełczewski 2008] poprzez równoważenie w tych procesach siedmiu kluczowych aspektów: ekonomicznego (związanego z ustaleniem właściwej proporcji pomiędzy konsumpcją bieżącego pokolenia a konsumpcją przyszłych pokoleń – profil tego aspektu pochodzi z zasady sprawiedliwości międzygeneracyjnej, czyli koncepcji *Sustainable Development*); ekologicznego, społecznego; psychologicznego; demograficznego; przestrzennego i intertemporalnego, sugerującego, że wszystkie wymienione powyżej aspekty zrównoważonej konsumpcji będą możliwe do zrealizowania także w przyszłości. Jak widać, definicja ta ma szeroki charakter i poza uwzględnieniem w równoważeniu trzech klasycznych sfer (ekonomicznej, społecznej i ekologicznej) zauważa też – choć nie wprost – aspekty związane ze świadomością konsumenta i zasadą „matką” koncepcji *Sustainable Development*.

Przykładami podejść integrujących cechy rozwojowe jest np. definicja występująca w pracy M. Janoś-Kresło. Uważa ona, że „koncepcję zrównoważonej i trwałej konsumpcji należałoby ująć jako interpretację pojęcia trwałego (i zrównoważonego – przyp. autora) rozwoju odniesionego do sfery spożycia” [Janoś-Kresło 2006]. Jest oczywiste, że tą integracją można objąć wszystkie trzy cechy rozwojowe, nawiązując w ten sposób do koncepcji rozwoju zintegrowanego. W ogólnym i jedynie w tym artykule wstępnie zaznaczonym ujęciu nowy paradygmat konsumpcji oznacza taki sposób korzystania z dóbr i usług, który umożliwia realizację celów rozwoju, który ma cechy równoważenia, trwałości i samopodtrzymywania (por. np. [Borys 2014]). Istotę podejść autonomizujących i integrujących poszczególne cechy rozwojowe w definiowaniu nowego paradygmatu konsumpcji przedstawia rys. 3.

3. Definicje mieszane uwzględniające wprawdzie cechy rozwojowe, ale akcentujące też inne wartości ważne dla nowego paradygmatu konsumpcji, a zwłaszcza jakość życia. Jest to jednak w dużej mierze chaotyczne „wrzucanie” kolejnych wartości (kategorii), które nie ma charakteru systemowego. Nie podkreśla się tu w sposób uporządkowany roli podmiotowości konsumenta – jakości życia człowieka związanej bezpośrednio z poziomem jego świadomości (stopnia nasylenia tej świa-

Rys. 3. Nowy paradygmat konsumpcji w kontekście trzech cech rozwojowych: równoważenia, trwałości i sustensywności (samopodtrzymywania)

Źródło: opracowanie własne.

domości wartościami „ciepłymi”). W takim ujęciu badacze traktują ten paradygmat jako pojęcie „parasol” (*umbrella term*), które obejmuje m.in. takie kategorie i zagadnienia, jak: potrzeby człowieka, sprawiedliwość, jakość życia, efektywność wykorzystania zasobów, minimalizację powstawania odpadów, myślenie w kategoriach długości cyklu życia produktów, zdrowie i bezpieczeństwo konsumenta, suwerenność konsumenta itp. (por. np. [Mont, Plepys 2008]; cyt. za [Jaros 2015]).

4. Podmiotowa, ponadegocentryczna perspektywa nowego paradygmatu konsumpcji

Inne podejście, niesłuchanie ważne i komplementarne do pierwszego ujęcia, to traktowanie procesów konsumpcji od strony podmiotowej – cech zachowań człowieka występującego w roli konsumenta; ujęcia nawiązującego bezpośrednio do świadomości człowieka oraz do jednej z najważniejszych kategorii „ciepłych” – jego odpowiedzialności. Zatem niezwykle istotne jest włączenie w nowy paradygmat konsumpcji kategorii jakości życia człowieka, występującego w roli konsumenta¹.

To włączenie ma fundamentalne znaczenie. Sugeruje bowiem, że nowy paradygmat konsumpcji to konsumpcja świadoma oparta na odpowiedzialności (świadomych i odpowiedzialnych wyborach i decyzjach konsumenta) i innych wartościach (cnotach) odzwierciedlających wysoki poziom aksjologiczny człowieka. Takie podejście związane jest w sensie edukacyjnym z kształtowaniem postaw świadomego konsumenta, eksponującego w swoich zachowaniach cechy wystarczalności konsumpcji, jej samoograniczenia i, co podkreślają słusznie S. Czaja i A. Becla, wstrzemięźliwości konsumentkiej i redukcji marnotrawstwa podczas zaspokajania potrzeb [Czaja, Becla 2011].

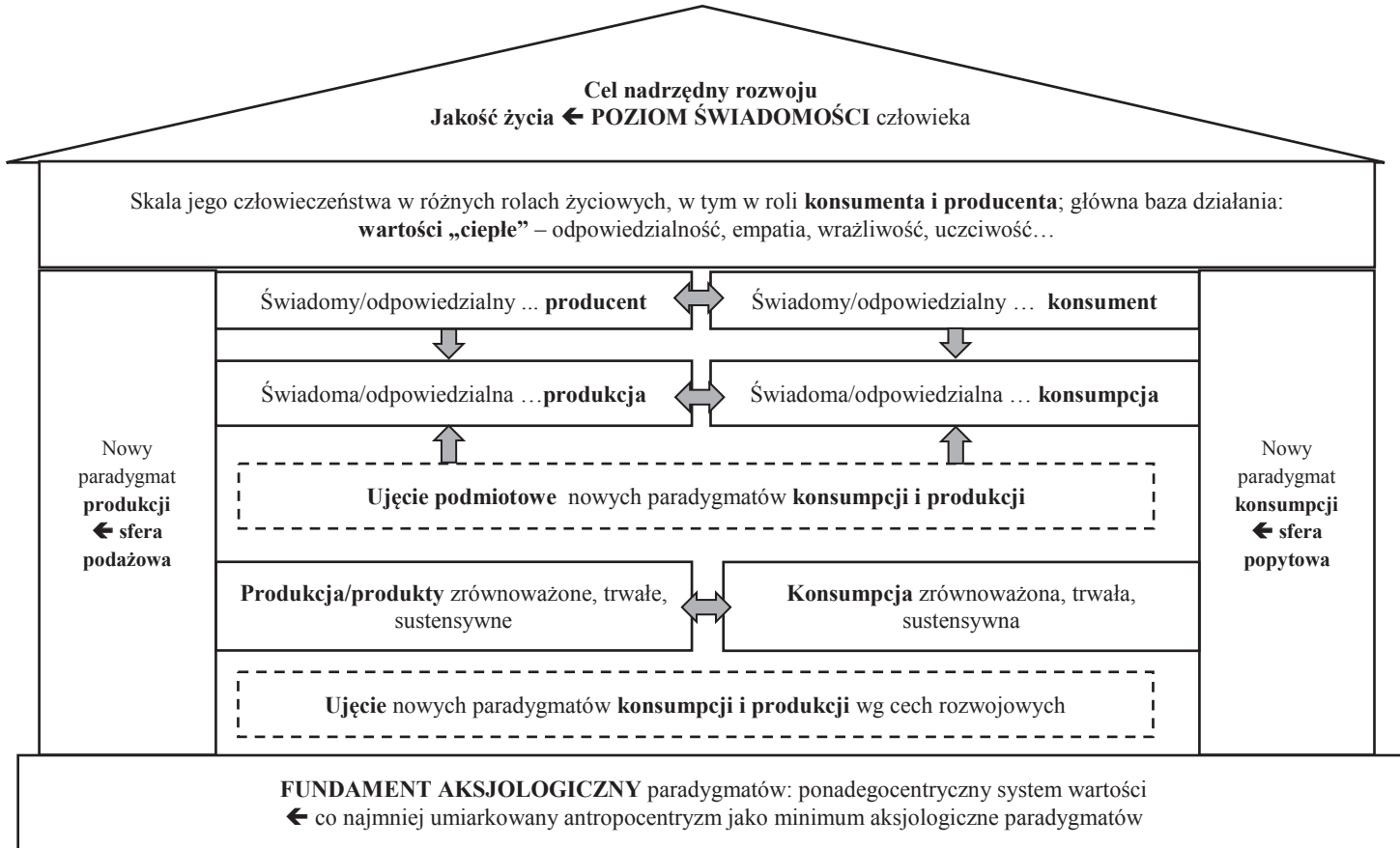
Zatem holistycznie rozumiana jakość życia, oparta na „ciepłych” wartościach (empatii, uczciwości, wrażliwości itd.), generuje takie zachowania konsumenckie, które pozwalają na właściwe – choć w praktyce trudne – rozróżnienie („rozeznanie”), które z potrzeb są naszymi potrzebami rzeczywistymi (*basic needs*), a które są iluzją potrzeb; potrzebami wymuszonymi bądź narzuconymi z zewnątrz (*external, constrained needs*).

Przykładem definicji nowego paradygmatu konsumpcji uwzględniającej nadrzędność uwarunkowanej aksjologicznie świadomości człowieka jest określenie H. Jastrzębskiej-Smolagi, prekursorki badań nad nowym paradygmatem konsumpcji w Polsce, która definiuje ten paradygmat jako „taki proces korzystania z dóbr i usług, któremu odpowiada zaspokojenie potrzeb przynoszące lepszą jakość życia” [Jastrzębska-Smolaga 2000], uzupełniając tę definicję perspektywą sprawiedliwości międzypokoleniowej i ochrony zasobów przyrodniczych. Takie ujęcie paradygmatu prowadzi nie tylko do określania istoty konsumpcji odpowiedzialnej, ale też może generować inne, zbliżone znaczeniowo typy konsumpcji, np. konsumpcję uczciwą, pod jednym wszakże warunkiem: że to nie konsumpcja decyduje o poziomie naszej świadomości (jako elemencie jakości życia), lecz to poziom tej świadomości określa cechy specyficzne naszego modelu konsumpcji (por. rys. 4).

5. Zakończenie

Procesy konsumpcji i produkcji ze względu na swoją powszechność występowania we wszystkich najważniejszych sferach życia człowieka – ekonomicznej, społecznej i środowiskowej – zajmują zawsze kluczową pozycję we wszystkich koncepcjach

¹ Przez analogię do definicji nowego paradygmatu rozwoju, uwzględniających właśnie kategorię jakości życia jako celu nadrzędnego (por. np. [Piontek 2012]).

Rys. 4. „Domek” przenikania się nowych paradygmatów konsumpcji i produkcji

Źródło: opracowanie własne.

rozwoju. Nowe paradygmaty odnoszące się do tych procesów mają – jak wykazano – przekrojowy, intersektorowy charakter.

Ukazane w artykule na przykładzie paradygmatu konsumpcji podejścia identyfikują dwie – wysoce komplementarne – perspektywy: perspektywę cech rozwojowych oraz perspektywę poziomu świadomości człowieka. Mają one – co należy szczególnie podkreślić – wspólne aksjologiczne źródło: ponadegocentryczny system wartości, którego poziom minimalny wyznacza co najmniej umiarkowany antropocentryzm. Syntetycznie istotę połączenia tych wysoce komplementarnych ujęć nowego paradygmatu konsumpcji i jego przenikanie ze sferą produkcji przedstawia rys. 4.

Literatura

- Borys T., 2014, *Wybrane problemy metodologii pomiaru nowego paradygmatu rozwoju – polskie doświadczenia*, OPTIMUM. Studia Ekonomiczne, nr 3(69), s. 9–11.
- Borys T. (red.), 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, wyd. Ekonomia i Środowisko, Warszawa–Białystok, s. 22–30.
- Czaja S., Becla A., 2011, *Czterech jeźdźców ekologicznej zagłady we współczesnym świecie*, [w:] *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, red. B. Kryk, Zapol, Szczecin, s. 48.
- Evans D., 2011, *Consuming conventions: sustainable consumption, ecological citizenship and the worlds of worth*, Journal of Rural Studies, no. 27, s. 109–115.
- Janoś-Kresło M., 2006, *Konsumpcja jako proces zaspokajania potrzeb*, [w:] *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, red. M. Janoś-Kresło, B. Mróz, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, s. 76.
- Jaros B., 2015, *Koncepcja zrównoważonej konsumpcji – problemy implementacji w Polsce* (maszynopis), Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław–Jelenia Góra.
- Jastrzębska-Smolaga H., 2000, *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia, szanse*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kielczewski D., 2008, *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Lorek S., Fuchs D., 2013, *Strong sustainable consumption governance – precondition for a degrowth path?*, Journal of Cleaner Production, no. 38, s. 37–38.
- Mont O., Plepys A., 2008, *Sustainable consumption progress: should we be proud or alarmed?*, Journal of Cleaner Production, no. 16, s. 532.
- Piontek F., 2012, *Internalizacja kosztów zewnętrznych jako warunek zrównoważonego rozwoju*, Ekonomia i Środowisko, nr 3(43), s. 91.
- Scholl G., 2011, *What is Sustainable Consumption?* (knowledge base of RESPONDER project, 2011, s. 1-4; <http://www.scp-responder.eu/pdf/knowledge/papers/RESPONDER%20input%20paper%20sustainable%20consumption.pdf>).
- UN, 2013, *A new global partnership: eradicate poverty and transform economies through sustainable development*. The Report of the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, United Nations, New York.